

Kokowski, Michał

"Encyclopedia of the Scientific Revolution From Copernicus to Newton", Wilbur Applebaum, New York-London 2000 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 47/1, 244-246

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wizji smaczków, rozterek i meandrów kształtujących się teorii, ukazania siły i zwodniczości źródeł.

Jarosław Włodarczyk
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

Encyclopedia of the Scientific Revolution From Copernicus to Newton. Edited by Wilbur Applebaum. Garland Reference Library of the Humanities (Vol. 1800) format A4, ISBN 0-8153-1503-1. New York, London 2000 Garland Publishing. Taylor & Francis Group, ss. XXXV, 758.

Omawiane dzieło jest pracą zbiorową. Jej głównym redaktorem jest Wilbur Applebaum, emerytowany profesor, a wcześniej długoletni wykładowca historii nauki w Illinois Institute of Technology. Wspomagał jego prace kompetentny komitet redakcyjny w składzie: Ernan MacMullin (University of Notre Dame), Paolo Rossi (University of Florence), John A. Schuster (University of New South Wales) oraz Robert S. Westman (University of California, San Diego), ale komitet ten stanowił jedynie ciało doradcze, gdyż faktycznymi autorami encyklopedii jest aż 186 uczonych, reprezentujących następujące uczelnie: amerykańskie – 97, Zjednoczonego Królestwa – 22, szkockie – 5, irlandzkie – 1, australijskie – 4, kanadyjskie – 4, Kolumbii Brytyjskiej – 3, holenderskie – 11, włoskie – 11, francuskie – 5, niemieckie – 6, hiszpańskie – 3, szwajcarskie – 2, duńskie – 1, luksemburskie – 1, izraelskie – 1, tureckie – 1 oraz niezależnych 7 badaczy.

Jądro tej encyklopedii stanowi 436 haseł (towarzyszy im zawsze treściwa bibliografia), zamieszczonych na 698 stronach. Hasła te dzielą się na dwie grupy. 197 z nich to hasła osobowe, przedstawiające dorobek konkretnych postaci, bohaterów Rewolucji Naukowej, począwszy alfabetycznie od „José de Acosta (ok. 1540–1600)” a skończywszy na „Jacopo Zabarrella (1533–1589)”; a chronologicznie idąc od „Regiomontana (1436–1476)” po „William Whistona (1667–1752)”. Dopelnia je 239 haseł przedmiotowych z zakresu pięciu działów: 1) Filozoficzne szkoły, obrazy świata i towarzyszące koncepcje; 2) Dyscypliny (cel, gałęzie, metody, odkrycia); 3) Instytucje, organizacje i wymiana informacji; 4) Społeczny i kulturowy kontekst; 5) Historiograficzne zagadnienia i interpretacje. Średnio więc na jedno hasło przypada około 1,6 strony. Jednak najobszerniejsze hasła liczą sobie 6–7 stron. Do takich należą np. „Copernicus, Nicolaus (1473–1543)” (autor Noel Swerdlow, s. 162–168) i „Newton, Isaac (1642–1727)” (a. Richard S. Westfall, s. 459–466).

Encyklopedia bardzo dobrze zdaje sprawę ze współczesnego stanu badań zjawiska historycznego określanego mianem Rewolucji Naukowej (tj. okresu od

Kopernika do Newtona, w którym – jak sądzi wielu badaczy – powstała współcześnie rozumiana nauka). Dokonuje tego zarówno na poziomie przedmiotowym (omawiając dyskutowaną w czasach Rewolucji Naukowej tematykę i zauważając bohaterów tego okresu), jak i metaprzecieżmiotowym (analizując kwestie zasadności użycia terminu „rewolucja”, omawiając różne trendy historiograficzne i ukazując relacje nauka średniowieczna–nauka nowożytna, magia–nauka, oraz teologia–nauka). Wymienionemu tematowi poświęcone były między innymi następujące hasła: „Historiografia pozytywistyczna” (Helge Kragh, s. 518–521), „Historiografia marksistowska” (Richard W. Hadden, s. 390–393), „Historiografia internalistyczna i eksternalistyczna” (John A. Schuster, s. 334–336), „Średniowieczna nauka i Rewolucja Naukowa” (W.R. Laird, s. 425–428), „Magia i Rewolucja Naukowa” (Keith Hutchison, s. 382–384) oraz „Wojna nauki i teologii” (William E. Burns, s. 679–682). Ich obecność w encyklopedii poddyktowana została chęcią pogodzenia uznawanych przez różne grupy uczonych (historycy nauki, socjologowie, filozofowie nauki) skrajnie różniących się interpretacji tzw. Rewolucji Naukowej.

Pomocą w owocnej lekturze tej obszernej publikacji służą też trafnie sformułowane: (1) *Przedmowa redaktora głównego* (s. IX–X); (2) *Wstęp i przewodnik użytkownika* (s. XI–XIV); (3) *Spis poruszanych tematów* (s. XV–XVIII); (4) *Chronologiczny spis najważniejszych wydarzeń począwszy od roku 1462* (od publikacji poczytnego dzieła Geорга Peurbacha, 1423–1461 i Johannesа Regiomontanusа, 1436–1476 *Epitome Almagestu Ptolomeusza*) do roku 1715 (gdą Gottfried Wilhelm Leibniz wysłał do księżnej Walii listę swoich zastrzeżeń pod adresem filozofii Newtona, co zapoczątkowało dyskusję z Samuelem Clarkiem na temat relacji Boga i wszechświata traktowanego mechanicznie) (s. XIX–XXVIII); (5) *Spis autorów haseł* (s. XXIX–XXXV) oraz (6) *Indeks nazwisk i haseł* (s. 699–758).

Patrząc się nieco krytyczniej na rozważaną książkę, należy przede wszystkim zwrócić uwagę potencjalnemu czytelnikowi na zasadniczy i uderzający paradoks.

Oto bowiem: (1) encyklopedia (w tym jej główny redaktor – Applebaum) zakłada, iż „Rewolucja Naukowa” działa się od czasów Kopernika po czasy Newtona. (2) Jednocześnie w tej samej encyklopedii zaprzecza się – czyni to jawnie np. I. Bernard Cohen (hasło „Revolutions in Science”, s. 568–570) – istnieniu „rewolucji kopernikowskiej” w astronomii, która to rewolucja, jak standardowo zwykło się przyjmować, wywołała „Rewolucję Naukową”.

Na obronę autorów encyklopedii można jednak powiedzieć, iż wskazana słabość (sprzeczność) interpretacyjna dotyka w ostatnich trzydziestu latach całej refleksji na temat tzw. rewolucji kopernikowskiej czynionej na polu dziedzin historii, filozofii oraz socjologii nauki (w tej kwestii odsyłam do monografii: M. Korkowski: *Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej*. STUDIA COPERNICANA, T. XXXIX, 2001).

Poza tą podstawową trudnością interpretacyjną, odnotujmy jeszcze dwa dostrzeżone przez nas uchybienia. Obydwa dotyczą osoby Kopernika – jednej z centralnych postaci omawianej encyklopedii. Po pierwsze, wspomniany powyżej I.B. Cohen błędnie przypisał J.L.E. Dreyerowi, iż ten miał w swej książce z 1909 r. na s. 344 stwierdzić, że „If there was a revolution in astronomy that revolution was Keplerian and Newtonian, and not in any simple sense Copernican”. Autorem tego stwierdzenia jest bowiem sam Cohen – zobacz, świetną książkę I.B. Cohen: *Revolution in Science* (Cambridge Massachusetts, and London, England 1985 The Belknap Press of Harvard University Press), s. 125. Dodam, iż Cohen nie mylił się w 1985 r., że Dreyer (ale nie w 1909 r., lecz w 1906!) uznał, iż „Copernicus did not produce what is now-a-days meant by «the Copernican system»” (tamże, s. 125).

Z kolei Noel Swerdlow, wybitny ekspert międzynarodowy z zakresu historii astronomii matematycznej, a w szczególności systemu Kopernika, nie ustrzegł się pewnego braku precyzji w kwestii należącej do kompetencji z zakresu historii politycznej. Z wypowiedzi tej należałoby bowiem wnioskować, iż Toruń i same Prusy Królewskie nie były w czasach Kopernika częścią ówczesnej Polski. Stwierdzenie to mija się jednak z prawdą, bo przecież Prusy Królewskie były prowincją polską od 1466 roku aż po czasy rozbiorów: pierwszego (1772 r.) i drugiego (1793 r.), kiedy to najpierw częściowo, a później (łącznie z Toruniem) w całości stały się częścią (niemieckiego) Królestwa Prus. Następnie część tych terenów (w tym i samo miasto Toruń) powróciła do Polski po 1919 roku, a reszta – po roku 1945.

Pomimo wskazanych uchybień, *Encyclopedia of the Scientific Revolution From Copernicus to Newton* (Ed. by Wilbur Applebaum) jest niewątpliwie bardzo wartościowym przeglądowym dziełem, pomocnym zarówno specjalistom, jak i hobbystom interesującym się nauką XVI–XVIII wieku. Toteż warta jest ona tego, by znalazła się w naszych bibliotekach.

Michał Kokowski
Instytut Historii PAN
Kraków

Bronisław Ś r e d n i a w a: *Historia Filozofii Przyrody i Fizyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*. Tom 12 Warszawa 2001. Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki – Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk.

W okresie jubileuszu 600-lecia odnowienia Akademii Krakowskiej przez królów polskich Jadwigę Andegaweńską i Władysława Jagiełłę, Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk wydał *Historię Filozofii Przyrody*